

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ»

THEORETICAL ASPECTS OF DETERMINATION THE ESSENCE OF CONCEPT "FINANCIAL SECURITY OF COMMERCIAL BANK"

У статті досліджено теоретичні аспекти фінансової безпеки банку. Визначено місце і роль фінансової безпеки банку в системі економічної безпеки держави. Проаналізовано підходи до визначення фінансової безпеки банку в розрізі захисного, ресурсно-функціонального, конкурентного та системного підходів. Сформульовано авторське визначення поняття «фінансова безпека комерційного банку»

Ключові слова: економічна безпека держави, фінансова безпека, фінансова безпека банку, захисний підхід, ресурсно-функціональний підхід, конкурентний підхід, системний підхід.

В статье исследованы теоретические аспекты финансовой безопасности банка. Определено место и роль финансовой безопасности государства. Проанализированы подходы к определению финансовой безопасности банка в разрезе защитного, ресурсно-функционального, конкурентного

и системного подходов. Сформулировано авторское определение понятия «финансовая безопасность коммерческого банка»

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, финансовая безопасность, финансовая безопасность банка, защитный подход, ресурсно-функциональный подход, конкурентный подход, системный подход.

In the article the theoretical aspects of financial security of the bank are analyzed. The place and role of financial security of the bank in the system of economic security is identified. The approaches of the definition "financial security of the bank" in the context of bank protection, resource-functional, competitive and systemic approaches are analyzed. Author's definition of "financial security of the commercial bank" is formulated

Key words: economic security of the state, financial security, financial security of the bank, security approach, resource-functional approach, competitive approach, system approach.

УДК:336.71

Барилук М.-М.Р.

аспірант кафедри банківської справи
Університет банківської справи

Постановка проблеми. В умовах фінансової кризи та загострення політичної нестабільності в Україні, можна спостерігати тенденцію погіршення показників рентабельності, платоспроможності та фінансового стану загалом низки вітчизняних банків. Саме від якості розроблених заходів забезпечення фінансової безпеки на рівні банку залежить фінансовий стан окремого банку та вектор розвитку всієї банківської системи в стратегічній перспективі. Проте, розробленню науково-обґрунтованого механізму забезпечення фінансової безпеки комерційного банку, передуює аналіз наукових підходів до визначення сутності терміну «фінансова безпека банку».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням аналізу змістовного наповнення поняття «фінансова безпека банку» присвячені наукові праці таких вчених, як: Д.А. Артеменко [1], О.І. Барановський [2], Т.М. Болгар [3], С.В. Васильчак [4], В.Я. Вовк [5], С.М. Побережний [6], О.І. Хитрін [7].

Постановка завдання. Незважаючи на чималу кількість змістовно-понятійних трактувань економічної сутності фінансової безпеки банку, дане питання не є повністю теоретично і методологічно опрацьоване, відсутній єдиний підхід до визначення поняття «фінансова безпека банку», що зумовлює необхідність дослідження та узагальнення понятійного апарату для уточнення змісту вищезазначеної категорії.

Виклад основного матеріалу. В теорії національної безпеки використовують такі категорії: національна безпека держави, економічна безпека держави, фінансова безпека держави, економічна

безпека банку, фінансова безпека банку. Їх вивчення слід розпочати з дослідження та аналізу категорії безпека, оскільки вищезазначене поняття включає в себе всі перелічені терміни, які є різновидами безпеки в залежності від сфери застосування, а також основою їх визначення. У Словнику суспільних наук UNESCO [8] подано наступне визначення терміну безпека: «безпека ідентична безпечності й означає відсутність фізичної загрози або охорону перед нею», відповідно до Нового тлумачного словника української мови [9], безпеку визначено, як стан, коли кому-небудь чи чому-небудь ніщо не загрожує. Безпека у «The Oxford Dictionary» [10] розглядається, як «стан або відчуття безпечності, а також засоби, що її забезпечують». Отже, використовуючи метод дедукції можна зазначити, що фінансова безпека – це стан, при якому фінансовій системі не загрожують небезпеки будь-чого (як держави так і окремого господарюючого суб'єкта).

Вітчизняні дослідники питання фінансової безпеки трактують безпеку переважно, як стан захищеності цінностей та (або) інтересів від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру. Проте, на нашу думку, для подальшого правильного змістовного наповнення поняття «фінансова безпека банку», слід взяти до уваги підхід запропонований В.А. Ліпканом [11], який виділив чотири підходи до трактування поняття безпека: статичний (стан захищеності), діяльнісний (система заходів, спрямовані на створення безпечних умов), пасивний (дотримання встановлених норм та параметрів, що визначають рівень безпеки), апофатичний (відсутність загроз та небезпек).

Опрацювання та узагальнення економічної літератури дало змогу сформуванню і схематично відтворити систему економічної безпеки, тим самим визначивши місце фінансової безпеки банку (рис. 1).

Узагальнюючи напрацювання вітчизняних дослідників із проблеми фінансової і економічної безпеки держави, варто відзначити наступне. О.І. Барановський зазначає, що поняття «фінансова безпека» є настільки широке, як і тлумачення фінансів як системи економічних відносин; при цьому усі запропоновані трактування поняття «фінансова безпека» лише відображають окремі аспекти цієї всеосяжної категорії та не можуть претендувати на її однозначне трактування», з чим не можемо не погодитись. [2, с. 25-27]

Більшість вітчизняних науковців розглядають фінансову безпеку держави як підсистему економічної безпеки держави, зокрема О.І. Барановський вважає, що фінансова безпека держави – це стан фінансової, валютної, грошово-кредитної, бюджетної, банківської, розрахункової, податкової, митно-тарифної, інвестиційної, фондової системи та системи ціноутворення, що характеризується стійкістю та збалансованістю до впливу зовнішніх і внутрішніх негативних впливів, спроможністю протистояти зовнішній фінансовій експансії, при цьому, забезпечуючи фінансову стійкість (стабільність), економічне зростання та ефективне функціонування вітчизняної економічної системи, з чим не можемо не погодитись [2, с. 26].

На наш погляд, виділення безпеки банку, як складової фінансової безпеки держави є цілком обґрунтованим, оскільки, по-перше, вітчизняні банківські установи володіють важелями прямого впливу на ефективність функціонування інвестиційної, фінансової, виробничої та інших сфер національної економіки, по-друге, від ефективності

функціонування банківського сектору залежить обсяг грошової маси, що в свою чергу прямо впливає на функціонування реального сектора економіки. Отже, можемо стверджувати, що саме стан банківського сектору вагомо впливає на рівень фінансової безпеки держави.

На думку С. Букіна [12], питанням забезпечення безпеки банку в першу чергу опікуються власники, акціонери банку. Також, на думку вченого, дана проблема є актуальною як для партнерів по бізнесу, так і для фізичних чи юридичних осіб, які виступають позичальниками чи розміщують грошові кошти на депозитах в банку. С. Букін виділяє три основні складові безпеки банківської діяльності: безпека банку з позиції організації; безпека проведення банківських операцій та безпека персоналу банку. Запропонований дослідником підхід акцентує увагу на дослідженні проблеми безпеки банку з позиції менеджменту.

М.І. Зубок [13, с. 31-33] підкреслює, що «безпека банку – стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація основних інтересів і пріоритетних цілей банку, захист від зовнішніх і внутрішніх факторів, незалежно від умов функціонування». Дещо уточнюють визначення безпеки банку, наведене М.І. Зубком, С.В. Васильчак та С.Ф. Вінтоняк [4, с. 153-157], наголошуючи, що «безпека банку – це такий стан, за якого стрені умови для забезпечення стійкої життєдіяльності, при цьому відбувається реалізація головних інтересів та пріоритетних цілей банку, за умов захисту від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників, незалежно від умов функціонування». Думка, що пріоритетним об'єктом убезпечення виступають інтереси досить поширена, з чим не можемо не погодитися, оскільки в загальному інтерес виступає основним мотивом, вираженням у певних діях суб'єкта, спрямований на задоволення

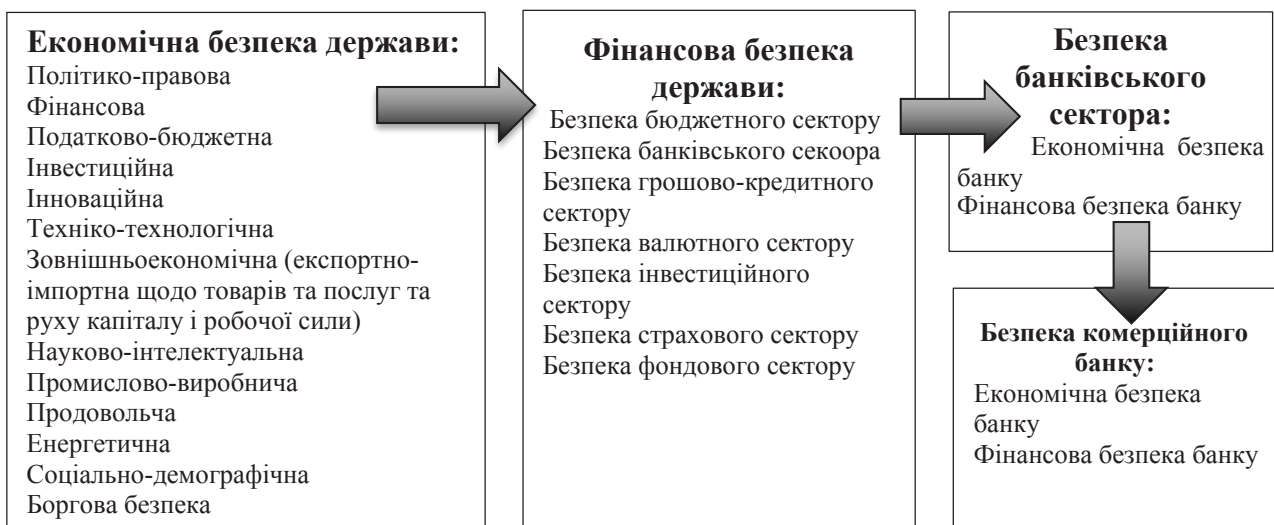

Рис. 1. Місце фінансової безпеки банку в системі економічної безпеки держави

Джерело: систематизовано автором на основі: [2, с. 26-28; 3; 6, с. 8]

потреб. Враховуючи специфіку діяльності банку, важливо наголосити, що основним об'єктом забезпечення виступають саме фінансові інтереси. Проте, з вищезазначених визначень незрозумілим є, яким чином досягається захищеність фінансових інтересів банку і які суб'єкти здійснюють прямий вплив на їх захист.

В цілому, слід зазначити, що проблематиці забезпечення фінансової безпеки банку присвячена порівняно незначна кількість наукових праць, однак, узагальнивши погляди українських вчених, проаналізувавши різноманітні підходи до трактування феномену фінансової безпеки банку, слід зазначити, що одні науковці інтерпретують фінансову безпеку банку, як функціональну складову економічної безпеки банку, заперечуючи при цьому необхідність виділення фінансової безпеки банку в особливу сферу наукового дослідження, інша частина дослідників – досліджують фінансову безпеку банку, як самостійний предмет наукового пізнання.

Важливо відзначити, що безпека окремого банку прямо впливає на безпеку всієї вітчизняної банківської системи, оскільки комерційні банки є фінансово-кредитним центром, здійснюючи операції із залучення та розміщення тимчасово-вільних коштів, впливають на стан вітчизняної економіки. При цьому структурні зрушення в діяльності окремого банку, недовіра з боку населення, масове вилучення депозитів, з іншої сторони – як наслідок негативні загальносистемні наслідки. До того ж важливо усвідомити, що неможливо досягнути належний рівень фінансової безпеки окремого комерційного банку без досягнення відповідного її показника на загальносистемному рівні. На наш погляд, необхідним є з однієї сторони наголосити, що між економічною та фінансовою складовою діяльності банку існує логічний взаємозв'язок, а з іншої – підкреслити важливість розгляду фінансової безпеки банку, як необхідної та самостійної складової забезпечення ефективної діяльності комерційного банку.

М.І. Зубок та Л. Ніколаєв [12] виділяють наступні види безпеки банківської діяльності: особисту, колективну, економічну та інформаційну, при цьому питанням забезпечення фінансової безпеки банку увага не приділяється.

Д.А. Артеменко [1] зазначає, що функціональними складовими економічної безпеки банку є: фінансова, технічна, правова, інформаційно-технологічна, організаційна і соціально психологічна. При цьому він наголошує, що фінансова складова є пріоритетною в системі економічної безпеки банківської системи і включає комплекс заходів щодо досягнення максимально можливої платоспроможності та стійкості комерційного банку, ліквідності його балансу, ефективної структури капіталу й найбільш прибуткових напрямів його вкладень,

що досягається шляхом чіткого стратегічного та тактичного планування, аналізу та запобігання загрозам фінансового характеру. На наш погляд, таке трактування фінансової безпеки банку не є влучним, оскільки, безпека трактується не як стан, а як діяльність спрямована на досягнення певного результату, однак результатом діяльності банку може бути як прибуток, так і збиток. У результаті негативної діяльності банку – отримання збитку, виходячи з визначення Д. Артеменка, фінансову безпеку забезпечити неможливо.

У контексті проведеного дослідження феномену фінансової безпеки банку, можна виділити такі погляди щодо трактування змісту поняття фінансова безпека банку: захисний, ресурсно-функціональний, конкурентний, системний.

Так, відповідно до захисного підходу, фінансову безпеку банку розглядають, як стан захищеності фінансових інтересів від загроз (внутрішніх і зовнішніх), реальних чи потенційних джерел небезпек.

Фінансова безпека прихильниками даного підходу розглядається також через призму збереження інформації. В свою чергу, ступінь надійності всієї системи збереження інформації, визначається рівнем безпеки найслабшої ланки, якою вважається персонал банку. Слід зазначити, що наявність інформації і її захист є однією з умов фінансової безпеки, лише згрупування всіх суттєво-важливих факторів створить передумови для безпечного функціонування банку, зокрема, для забезпечення його фінансової безпеки.

Основою даного підходу є визначення фінансової безпеки банку через призму забезпечення стійкості, платоспроможності та саморозвитку в умовах дії зовнішніх та внутрішніх загроз, а основними критеріями фінансової безпеки є фінансова стійкість банку.

Разом з цим, фінансову безпеку банку можна визначити, як динамічний стан, пов'язаний як зі змінами в самому банку, так і в зовнішньому середовищі, зокрема, зміни зумовлені глобалізаційними, інноваційними процесами, тому фінансова безпека не може бути статичним поняттям.

Перевагою даного підходу є забезпечення спрямованості діяльності банку на ключовий аспект стратегії – забезпечення стійкості, захист фінансових інтересів та можливості генерувати фінансові ресурси в умовах впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Серед недоліків виділяють: часткове розкриття сутності фінансової безпеки, ототожнення її зі стійкістю.

Заслужують на увагу трактування фінансової безпеки банку з позиції захисного підходу, наведені такими науковцями, як О.І. Барановський, Т.Г. Болгар.

На думку О.І. Барановського [2, с. 439], фінансова безпека банку – це захист фінансових інтересів банку, його фінансової стійкості і середовища,

в якому функціонує, а також сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури, а також перешкодити досягненню банком статутних цілей.

Як зазначає Т.Г. Болгар [3], фінансова безпека банку – це стан банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

Варто відзначити, що вищезгадана група науковців підходять до трактування фінансової безпеки банку через дієво-функціональну активність суб'єктів спрямовану на попередження, запобігання і нейтралізацію небезпек і загроз. Так, в посткризовий період функціонування вітчизняних банків здійснюється в умовах численної кількості ризиків, загроз та небезпек, що в свою чергу має негативний вплив на фінансову стабільність як окремого банку, так і враховуючи загальносистемний характер – на всю банківську систему. Таким чином, в сучасних умовах розвитку вітчизняної банківської системи пріоритетним є попередження, запобігання генерації внутрішніх і зовнішніх загроз з метою убезпечення фінансових інтересів банку.

Ресурсно-функціональний підхід до розкриття сутності фінансової безпеки банку передбачає ефективне використання ресурсів або потенціалу банку.

Фінансову безпеку банку, на думку Є. Олейнікова [14], слід розглядати як стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів банку, який відображається через найкращі значення фінансових показників прибутковості та рентабельності, якості управління та використання основних та оборотних коштів банку, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами банку, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансового стану банку і перспектив його технологічного та фінансового розвитку.

Визначення фінансової безпеки банку з позиції використання корпоративних ресурсів є, на наш погляд, неповним, оскільки найвагомішою і ключовою характеристикою даної категорії виступають фінансові інтереси, які при несвоєчасній, недостатній або при повній відсутності реалізації можуть стати загрозами, небезпеками чи ризиками діяльності банку, перешкодою для забезпечення і реалізації його фінансової безпеки.

Необхідно зазначити, що в основу даного підходу покладено принцип підтримки важливих параметрів діяльності банку для збереження системи фінансової безпеки банку в допустимих межах.

Згідно конкурентного підходу рівень фінансової безпеки банку визначається на основі оцінки конкурентних переваг комерційного банку на ринку, щодо інших фінансових посередників, банківських установ за рахунок відповідності його ресурсної забезпеченості стратегічним цілям та завданням.

В.Я. Вовк [5] зазначає, що ключовою метою фінансової безпеки банку є забезпечення конкурентоспроможності як окремого банку, так і банківської системи в цілому на ринку банківських послуг та недопущення можливості отримання збитків або втрати частини прибутків внаслідок реалізації внутрішніх та зовнішніх загроз.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що фінансова безпека банку з погляду конкурентоспроможності ґрунтується на незалежності, ефективності використання і конкурентоспроможності фінансів банку, його рентабельності та прибутковості, що досягається відповідно до розробленої стратегії фінансової безпеки банку за умов нейтралізації загроз зовнішнього і внутрішнього характеру. Позитивними ознаками конкурентного підходу є ефективне залучення і використання фінансових ресурсів банку, що в кінцевому підсумку вплине на прибутковість банку. Однак, розгляд фінансової безпеки банку виключно через призму конкурентних переваг, виключаючи при цьому системність дослідження на основі побудови єдності принципів, цілів, орієнтирів, критеріїв фінансової безпеки при одночасному врахуванні генерації та впливу загроз зовнішнього та внутрішнього характеру є дещо неповним та не дозволяє всебічно оцінити фінансову безпеку банку, оскільки виступає лише одним з критеріїв даного поняття.

Суть системного підходу полягає у тому, що при вирішенні питання щодо забезпечення фінансової безпеки банку, функціонування банку, діяльність працівників, а також вплив як внутрішніх, так і зовнішніх загроз розглядаються як система динамічна у комплексі її зв'язків з точки зору забезпечення стійкості та саморозвитку.

На думку Н. Євченко [15], «фінансова безпека банку – це такий його фінансовий стан, який характеризується збалансованістю системи фінансових показників, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, що дозволяє своєчасно та в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання, забезпечує ефективний розвиток банку в поточному та наступних періодах».

Функціональні характеристики фінансової безпеки банку в даному трактуванні відображені досить змістовно, однак ототоження фінансової безпеки банку з показниками його фінансового стану є дещо невірним. На нашу думку, дані показники доцільно використовувати для характеристики фінансової структури банку, в свою чергу фінансова безпека банку може бути визначена за допомогою комплексу даних – системи кількісних

та якісних показників, що детально та всебічно характеризують фінансово-господарське становище банку, зокрема аналіз фінансової, інвестиційної та господарської діяльності банку, його становища на ринку, тощо.

Можемо стверджувати, на основі узагальнення поглядів науковців, визначивши основні переваги і недоліки підходів до розкриття сутності фінансової безпеки банку, найбільш науково-вваженим та обґрунтованим, таким, що часто використовується в сучасних умовах функціонування банків, є захисний підхід, згідно якого фінансова безпека банку визначається, по-перше, як стан банку, за якого фінансова стійкість та фінансові інтереси комерційного банку захищені від деструктивних чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища; по-друге, комерційний банк формує таку поведінку на ринку, яка б дозволила йому ефективно функціонувати і досягати поставлених статутних цілей в умовах постійної дії внутрішніх і зовнішніх загроз.

Так, на основі проведеного аналізу визначено, що фінансову безпеку господарюючого суб'єкта, в тому числі комерційного банку, найчастіше визначають як стан ефективного використання ресурсів, захищеності фінансових інтересів та фінансової стійкості за умов захисту від впливу загроз. Як було визначено, фінансова безпека банку є динамічною категорією, що видозмінюється під впливом низки факторів соціально-економічних, політичних, технологічних, конкурентних, тощо. Таким чином, виникає необхідність реконцептуалізації ключової категорії «безпека» й перенесення акценту з її статичного (як стан) розуміння на динамічне.

Враховуючи вищевикладене, не можемо поза увагою лишити визначення фінансової безпеки банку, яке запропонував О. Хитрін. Так, О. Хитрін [7, с. 118-124] підкреслює, що фінансова безпека банку – динамічний стан, при якому він: юридично і технічно здатний виконувати і реально виконує властиві йому функції; забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, господарюючих суб'єктів, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз; володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має в своєму розпорядженні механізми для реалізації даного потенціалу.

Дійсно, фінансова безпека банку є динамічною категорією, оскільки, з одного боку активне розміщення як юридичними так і фізичними особами депозитів сприятиме зростанню залишків коштів на рахунках банку, що в свою чергу впливатиме на ліквідність банківської установи, з іншого боку – масове вилучення депозитів, неповернення кредитів, може негативно вплинути на стійкість банку, в результаті і на його фінансову безпеку. Однак, наведене визнання характеризує достатньо широкий погляд вченого на проблему фінансової без-

пеки банку, і на нашу думку, дане визначення більш доцільно використовувати, характеризуючи фінансову безпеку банківської системи, оскільки включає заходи як технічного, так і правового характеру, по-друге, спрямоване на забезпечення соціально-економічних інтересів, а не фінансових інтересів, що по відношенню до банку не є коректним. Також незрозумілим є, що саме науковець розуміє під потенціалом і який вид потенціалу забезпечує фінансову безпеку.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, на основі проведеного дослідження під фінансовою безпекою комерційного банку розуміємо такий динамічний стан банку за якого його фінансово-економічна діяльність захищена від можливостей реалізації зовнішніх і внутрішніх загроз з орієнтацією на задоволення інтересів учасників банківського бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артеменко Д. А. Механизм обеспечения финансовой безопасности банковской деятельности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 / Д. А. Артеменко. Ростов-на-Дону, 1999. – 30 с.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення): Монографія. – К.: Київ нац. торг-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Болгар Т. М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук: спец. 08.00.08 / Т. М. Болгар. – Суми «ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 22 с.
4. Васильчак С. В. Організація безпеки банківської діяльності в Україні / С. В. Васильчак, С. Ф.Вінтоняк // науковий вісник ЕлТУ України. – 2011. – Вип. 21.18. – С. 153 – 157
5. Вовк В.Я. Теоретичні засади забезпечення фінансової безпеки банку / В.Я. Вовк // Проблеми економіки. – № 4. – 2012. – С. 200-204. – Режим доступу: http://www.problecon.com/pdf/2012/4_0/200_204.pdf
6. Побережний С. М. Фінансова безпека банківської діяльності: навч. посібн. / С. М. Побережний, О. Л. Пластун, Т.М. Болгар – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 112 с.
7. Хитрін О. І. Фінансова безпека комерційних банків / О. І. Хитрін // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 118 – 124.
8. Gould J.W., Kolb W.L. (red.). A Dictionary of the Social Science. –London: Tavistock Publications, 1964. – P. 629.
9. Новий тлумачний словник української мови. – Т. 1. – К.: Аконіт, 1998. –С. 115.
10. The Oxford Reference Dictionary / ed. J.M. Hawkins. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – P. 749.
11. Ліпкан В. А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України: [монографія] / Володимир Анатолійович Ліпкан. – К.: Текст, 2005. – 350 с.

12. Букин С. Безопасность банка // Банковские технологии. – 2003. – № 9. – Режим доступа: www.bizcom.ru/security/2003-09/01.html

13. Зубок М.І. Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні [Текст]: навч. посіб. / М.І. Зубок, Л. . Ніколаєва. – 2-ге вид., доп. – К.: Істина, 2000. – 88 с.

14. Олейников Е.А. Экономическая и национальная безопасность / Е.А. Олейников. – М., 2004. – 586 с.

15. Євченко Н.Г. Вплив податкових ризиків на фінансову безпеку банку / Н.Г. Євченко, О.А. Криклій // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ»,– 2009. – Випуск 25. – С. 45-52.